

וולף דוריאן, *הילד מהארגו*, מגרמנית: מרים שטיין-גרסמן, איורים: שרלוט פנובסקי, עם עובד, "טוב לקרוא"

באחד הספרים שאהבתי מאוד כשהייתי ילד, ולכן חזרתי אליו שוב ושוב, סופר על חבורת פרחים חסרי בית בעיר ענקית המנצחים מומחה מבוגר בתחרות פרסומות לסיגריות ("תית לא מתפשטת, כי תות היא השולטת"). תחום הפרסום בארץ היה אז בחיתוליו, ועיקר העניין שעורר בי הסיפור היה גורלם של הילדים המנוצלים והרעבים באותה עיר גדולה, וכוחם הנובע מפעולתם המשותפת בחבורה הנקראת "כף היד השחורה".

באחרונה (1995) קראתי בעונג בספר *הילד מהארגו*; תפקיד הפרסומאי זוכה להבהרה כפולה: "כל יום עליו להמציא רעיון חדש, כדי שאנשים יראו אותו וידברו עליו. מלחמת פרסום כזו אורכת חודשים רבים ועולה המון כסף", אומר המיליונר לנער קאי, גיבור הספר. "אם ארצה, משיב קאי, מחר כל העיר תדבר עלי, והדבר לא יעלה לי פרוטה." המיליונר מגיב בבוז, וכשהשניים מתערבים מתברר שידו של קאי צבועה בשחור – כי זה סימנה של הכנופייה שלו, "היד השחורה".

כשקראתי בתרגום הקולח, שבו משובצות ההמצאות הפרסומיות של קאי וחבריו, לא יכולתי שלא לחשוב על הספר שקראתי בילדותי. משהו לא היה בסדר. יותר ממה. כדי לברר מה, פניתי לתרגום הקודם, שראה אור בהוצאת סיני ב-1957: ספרו של ר' דורין, *ילדי הכרך (כף היד השחורה)*, עברית א ברטורא, איורים שלמה כהן. בעמוד השער נדפס באות קטנה אך בולטת: "ספר מוזר מאוד". שפת התרגום של אברהם ברטורא מלמדת פה ושם שהעברית התקשתה בביטויים שהיום קלים לנו. למשל: "יעיין נא בפקודת ההרדף", אומר הסוכן לפרסומת אצל ברטורא, בעוד שהפרסומאי של שטיין-גרסמן אומר, "אני מציע לך לקרוא את המודעה על הפרס הכספי"; המעשנה דאז הפכה לארובת התנור; מכונית נשכרת (טקסי) חזרה והפכה לכרכרה; "הוא ממשמש ובא", לוחש השוטר זחלן כשהמעלית מתקרבת, ואילו היום השוטר שלייכר אומר רק "היא מגיעה".

ברטורא פעל לפי המקובל בזמנו, ושינה את שמות הגיבורים לעברית. (בספר מפורסם שעיבד, "השלושה משכונת מחלול", העביר את העלילה לתל-אביב.) כך הפך השרת אמיל לעמנואל, המלצר בלושקה – ליוסף כדורי, המיליונר ג'ו אלן ואן בראמס היה ליוסף אלן אברהמי, הבלש פליגנפפיץ – לחישחד (נהדר!) והפרסומאי קובלסקי – לקבלני. כינויי הילדים מתקבלים ביתר קלות דווקא בתרגום החדש: הפיתון הגדול, פלטפוס הזוחל (ולא נחש עקלתון הגדול ורגל שטוחה זוחלת).

ואולם, לא ההבדלים בשפה ובשמות הם המרתקים כל כך, אלא השינוי המהותי שחל בספר: מתחרות פרסומות לשני סוגי סיווג, תות ותית, התגלגלו לתחרות פרסומות לסוגי **ש ו ק ו ל ד**, טוט וטאט. נירה הראל אומרת שכך כתוב בגרמנית – **ובמהדורה החדשה בעברית (2012) כותבת בתו של דוריאן ב"אחרית דבר" כי "מלך השוקולד" היה עוד בסיפור בהמשכים, בעיתון** (אגב, בסרט שנעשה בהוליווד הפך המיליונר ל"מלך המסטיק"). הספר ראה אור ב-1926.

גם מי שמתעב סיגריות, כמוני, חייב להתלבט בשאלה המהותית, האם מותר ליורשיו של יוצר להחליט על שינוי כזה? (במהדורת 1995 כתבה בתו של דוריאן כי אביה "בוודאי היה מסכים לכך"). זאת ועוד: אם פרסום סיגריות פסול, האם רצויה פרסומת לשוקולד בנוסח "טוט מצוין לשיניים"? שינוי זה כרוך במחיר כבד: ראשית, ניצחון של ילדים על מבוגר בתחרות המתרחשת במגרש שלו (סיגריות) מרשים הרבה יותר; שנית, המיליונר בא ממדינת וירג'יניה בארצות-הברית (סוג סיגריות ולא שוקולד). והעיקר: בחלומי רואה קבלני סיגריות ענקיות מתגלגלות לרוחב הכביש כולו – בעוד שקובלסקי בנוסח החדש חולם על חפיסות שוקולד ענקיות, כל אחת בגודל לבנה, הנכנסות מבעד לחלון ויוצאות מהדלת; אין ספק שפרסומת בדמות סיגריות ענקיות המתגלגלות ברחוב (בנוסח הישן) מרשימה הרבה יותר מ"אלפי חביות שוקולד" בנוסח החדש!

בכך לא תמו ההבדלים. בפרק ששמו "פליגנפפיץ שומע זבובים" (שטיין-גרסמן) חסמו את דרכו של הבלש לידים עם רוגטקות וירו עליו אפונים. הבלש נכנע. בתרגום ברטורא מסופר בסוף הפרק כי הבלש חיכה עד הערב לפני תחנת הרכבת הישנה, אבל שני הטיפוסים לא יצאו ממנה. איזה ביש מזל! הוא רצה לצוד שני זבובים במכה אחת. קטעים אלה הושמטו משום מה מהתרגום החדש בשלב העריכה, ובכך ניטלת המשמעות משם הפרק. התרגום הישן מחמיץ אמנם את הקשר בין שם הבלש ובין הזבובים השורקים בסוף הפרק, כי פליגנפפיץ [=שריקת זבובים] הפך לחישחד; לעומת זאת נאמר שם כי הבלש "שמע זבובים מתעופפים סביבו בשריקה; אלה לא היו זבובים אלא אפונים, והמזלגות הקטנים היו רוגטקות".

ועוד: בספר מתפרסמות שתי מודעות, מטעם המשטרה ומטעם העירייה, בעניין הלכחך והמטרד שבפרסום; ברגישותו חזה דוריאן הן את עלוני הפרסומת המציפים את תיבות הדואר שלנו (ה"ג'נק מייל") ואת תוקפני-המכירה דרך הטלפון ("טלמרקטינג"). אצל ברטורא חתמו על המודעות א' פּלֶפְלֶדוּם ומפקד העיר קשקשן הפּטּט; בתרגום החדש הושמטו כליל השמות שבמקור (פפר שטכר ורסלר פון דיאפל). "בזאת נאסרת כל פרסומת: כל העובר על הפקודה יירה" כתוב במודעה אצל ברטורא; מרים שטיין-גרסמן אישרה לי שבמהדורה מ-1957 עוד היה כתוב באמת "וירד ארשוסן" (יירה) – ואילו במהדורת השוקולד ובתרגום החדש מאיימים במאסר על מי שימשיך לפרסם; גם זה עידון שעליו החליטו בגרמניה, אולי בגלל זיכרונות מימי השלטון הנאצי.

מקום ההתרחשות של *הילד מהארגו* הוא עיר גדולה, ומשמות אתריה – קורפירסטן דאם, מקסימיליאן פלאץ, מלון "אימפרטור", אלכסנדר פלאץ ועוד – ברור שזו ברלין. אצל ברטורא העיר נותרת אנונימית, מאחר ששינה גם את שמות הרחובות והכיכרות כפי ששינה את שמות הגיבורים. בהקדמה (דבר המתרגם) כתב ברטורא: "עיר גדולה ועצומה היא העיר שבה התרחשו המאורעות שעליהם יסופר בספר זה... כך גדול הוא זה, ובו יושבים

בקביעות למעלה מארבעת מיליוני נפשות... כמיליון ילדים נושמים לתוכם את אווירה של העיר... לא לכל הילדים הללו דואגים אבות ואמהות; לא כל הילדים מוצאים יום-יום את ארוחתם מוכנה..."

מכאן מפליג ברטורא לתיאור עבודתם של ילדים, תנאי הניצול שבהם עליהם להתקיים, והכנופיות שהם מקימים. קראתי בכל אלה והבנתי מדוע אהבתי כל כך את הספר. גם *הילד מהארגו* מותח ונוגע ללב, ובעיקר ספוג בהומור וחדור באמונה בכוחו היוצר של הילד וביכולתו לשרוד גם בתנאים איומים. לא מיותר לציין את השפעתם של דוריאן וספרו *קאי הילד מהארגו* על אריך קסטנר, מהגדולים בסופרי הילדים בכל הזמנים. בפרק שבו מטיחים אפונים בבלש, הוא מגלה תושייה: "הוציא ממחטה לבנה מכיסו, נופף בה וקרא: 'שביתת נשק! הפוגה! אני נכנע!'... הסתובב על עקביו ומיהר להסתלק מהמקום." הממחטה הלבנה חוזרת ומופיעה בספרו של אריך קסטנר 35 במאי (1931), שילדים מנצחים מבוגר ברבים מספריו, *מאמיל והבלשים* (1928) ואילך; גם תבניות ההומור משותפות להם במידה רבה, ולא במקרה: הם היו חברים.

נדפס ב*הארץ ספרים*, 1995; כאן – בשינויים קלים